

عوامل استجاب دعا

مقدمه: دعا چیست؟

- دعا کلیدی است که با آن گنجینهٔ بخشایش الهی را می‌توان گشود.
- دعا وسیله قرب الی الله و مغز عبادت الهی است.
- دعا زنگ در رحمت رحیمیّه خداوند، و سبب ریزش برکات الهی است.
- دعا ره توشهٔ سالکان طریق وصال، و شعار عاشقان قبلهٔ جمال دوست است.
- دعا سیر شهودی و کشف وجودی اهل کمال و بهترین رابطه انسان با خدای متعال است.
- دعا معراج عروج نفس ناطقه به اوج وحدت، و ولوج به ملکوت عزت است.
- دعا یاد دوست در دل راندن و نام او به زبان آوردن و در خلوت با او جشن ساختن و در وحدت با او نجوی گفتن و شیرین زبانی کردن است.

- دل بی‌دعا بهاء ندارد، و دل بی‌بهاء، بهاء ندارد. [۱]

پس با توجه به این ارزش و منزلت دعا است که در متون دینی درباره آن اصرار فراوان شد. خدای سبحان فرمود: «قل ما یعْبُؤْکُم رَّبِّی لَوْلَا دَعَاؤُکُمْ»؛ [۲] یعنی بگو اگر دعای شما نباشد، پروردگرم هیچ اعتنایی به شما نمی‌کند. و در برخی روایات آمده: هر عمل عبادی اندازه و حدّی خاص دارد، مثلاً نماز در شبانه‌روز پنج مرتبه تعیین شده، روزه یک ماه رمضان، و حج یک بار در عمر، زکات نصاب خاصی دارد و مانند آن، اما برای دعا حدّی معین نشده. [۳]

جلوهای از اسرار استجاب دعا

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسائل درباره دعا، اسرار اجابت آن است، یعنی چه طور و چگونه ممکن است با دعا جلو وقوع یک حادثه ناگوار گرفته می‌شود و یا خواسته مورد علاقه و نیاز یک فرد برآورده می‌گردد؟

گرچه این بحث نیازمند طرح مسایل فراوان است، اما به اندازه ظرفیت مقاله به چند نکته اشاره می‌شود:

نکته اول: حکیم ژرف‌اندیش بوعلی سینا به نکته ظریفی درباره سرّ استجاب دعا اشاره نموده، می‌گوید: «نسبت دعا و تضرّع به خواست و استدعا نسبت تفکر و اندیشه به درک یک مسأله علمی است».[۴] از توضیحی که در ادامه این کلام بوعلی آمده معلوم می‌شود که به نظر ایشان همان طور که با تفکر و اندیشیدن زمینه‌افاضه صور علمی از مبادی عالیّه (مثلاً عقل فَعَال) برای نفس انسانی پدید می‌آید آن گاه علم و معرفت برای انسان حاصل می‌شود. با دعا و تضرّع در پیشگاه الهی انسان مستعد می‌شود که صورت سلامتی و صحت و یا صور دیگر به انسان افاضه شود، پس دعا زمینه‌ساز افاضه الهی برای برآورده شدن خواست‌های انسان است. بنابراین گرچه خداوند «دائم فیض علی البریّه» است. اما زمینه پذیرش و دریافت فیض باید در قابل فراهم شود و دعا نقش زمینه‌سازی برای پذیرش فیض دائمی الهی را دارد.

نکته دوم: برخی از بزرگان در تحلیل اسرار استجاب دعا حقایق ارزشمندی را عنوان کرده‌اند که در فرازی از این سخنان آمده است: دعا و ذکر و حضور و مراقبت در ذات انسان بلکه در بیرون از ذاتش آثار عجیب و غریبی دارد، چنان که اگر کسی به طور پیوسته و مستمر فکر و توجه خود را به عالم قدس و جبروت معطوف نماید، انوار حقایق بر او اشراق می‌شود، و آن کسی که مصاحب با ملکوتیان را اختیار کند، صاحب عزم و همت و اراده می‌شود و با توجه و ذکر و دعا به اخلاق ملکوتیان و اوصاف عقول قدسی متصف گردیده و صاحب رتبه و ولایت تکوینی می‌شود که می‌تواند در همه چیز تصرف کند. پس استجاب دعا امری برخلاف سیره و سنّت الهی نیست، بلکه یکی از علل و اسباب تحوّل و تبدل در عالم است.[۵]

پرتویی از شرایط اجابت دعا

برای استجاب دعا و برآورده شدن خواست انسان به وسیله دعا، شرایط متعدد و مختلف در روایات مطرح شده که در این جا به طور خلاصه به چند مورد اشاره می‌شود:

۱. یکی از شرایط مؤثر در اجابت دعا آن است که انسان در همه حال اهل دعا و مناجات با خدا باشد، امام صادق - علیه السلام - فرمود: جدم می فرمود: در دعا پیش دستی کنید (پیش از آن که گرفتار شوید دعا کنید) زیرا چون بنده ای بسیار دعا کند و بلائی به او برسد و دنبالش دعا کند، گفته شود: صدای آشناست، و اگر همواره اهل دعا نباشد، و بعد از پیش آمد ناگوار دعا نماید، بدو گفته شود: تاکنون کجا بودی؟ [۶]

۲. یکی از شرایط استجاب دعا طهارت و پاکی انسان از هرگونه آلودگی ظاهری و باطنی است، [۷] لذا گفته اند: شرط بسیار مهم تأثیر اذکار و ادعیه و اوراد و نظائر آنها، طهارت انسان است که صرف لقلقه زبان سودی نبخشد، بلکه مبدا موجب قساوت و دوری هم بشود، زیرا که ذکر عاری از فکر است یعنی قلب بی حضور است و قلب بی حضور چراغ بی نور است و شخص بی نور از ادراک حقایق دور است و مثل ذکر بی حضور مثل کوری است که در دست او مشعل نور است. [۸]

۳. از شرایط مؤثر دیگر که در روایات فراوان مطرح شده صلوات فرستادن بر پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - و ائمه اطهار - علیهم السلام -، قبل از دعا و بعد از دعا است، به گونه ای که دعا در لفافه صلوات قرار گیرد. امیرمؤمنان علی - علیه السلام - در کلام دل انگیزی در این باره فرمود: هر گاه از خدای سبحان درخواستی داری، ابتدا بر پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - درود بفرست، سپس حاجت خود را بخواه، زیرا خدا بزرگوارتر از آن است که از دو حاجت درخواست شده، یکی را برآورده و دیگری را باز دارد. [۹]

۴. مسأله دیگر که در اجابت دعا مؤثر است و در روایات بر آن اصرار شده، دعای دسته جمعی است، امام صادق - علیه السلام - فرمود: هر گاه پیش آمدی پدرم را غمناک می کرد، زنان و کودکان را جمع می کرد، سپس دعا می نمود و آنها آمین می گفتند. [۱۰] و هم چنین فرمود: هیچگاه چهار نفر با هم اجتماع نکرده اند که برای مطلبی به درگاه خدا دعا کند، جز این که با اجابت آن دعا از هم جدا شده اند. [۱۱]

یکی از بزرگان اهل معنا در این باره گفته است: به طور اصل کلی نفوس مجتمع متحد را اثر یک نفس کلی الهی قوی است، و یکی از فضیلت‌های نماز جماعت و حلقه ذکر و مجتمع دعا این است که هر انسانی یک صفت یا بیشتر از اوصاف خوب و کمالات انسانی را دارد و به فرض اگر یک انسان کامل باشد تا چه اندازه واسطه نزول برکات خواهد بود، انسان‌های گرد آمده در صلوات و ذکر دعا، کان یک انسان کامل و یا ظلّ و مثال او را تشکیل می‌دهند که آن مجتمع نزول برکات خواهد بود. [۱۲]

برخی از موانع اجابت دعا

گرچه بر اساس روایات هیچ دست نیازمندی، وقتی به سوی خداوند دراز شود، خالی بر نمی‌گردد و به گفته بعضی از بزرگان لااقل یکی از فواید دعا اصلاح جوهر نفس ناطقه و زبان استعداد است که در سایه دعا و تقرب به خدا نصیب انسان می‌شود. [۱۳] اما اگر حاجتی موردنظر باشد و با دعا حاصل نشود، سبب عدم اجابت را انسان باید در اعمال و کارهایش جستجو نماید، چون پیش‌آمدها و حوادث و یا عدم پذیرش دعا‌های انسان بدون ارتباط با عمل انسان نیست، گرچه به گفته برخی بزرگان در بعضی از موارد نسبت بین عمل و جزاء انسان ممکن است درک کند و یا بعضی موارد را به طور اندک آگاهی پیدا کند، اما در بسیاری از موارد از درک ارتباط عمل با حوادث نظیر عدم استجاب دعا انسان عاجز است. [۱۴] اما ارتباط قطعی میان آنها برقرار است، لذا در دعای کمیل در این زمینه آمده: «اللهم اغفر لی الذنوب التي تغیر النعم، اللهم اغفر لی الذنوب التي تحبس الدعاء، اللهم اغفر لی الذنوب التي تنزل البلاء»، خدایا بیمارز برایم گناهی که دگرگون می‌سازد، نعمت‌ها را، خدایا بیمارز برایم گناهی که از اجابت دعا جلوگیری می‌کند، خدا بیمارز گناهی را که سبب نزول حوادث ناگوار می‌شود.

و هم چنین در برخی روایات آمده: «الذنوب التي تردّ الدعاء و تظلم الهواء عقوق الوالدین»، [۱۵] گناهی که سبب رد شدن دعا و باعث تشویش فکر می‌شود عاق والدین (نارضایتی پدر و مادر) است. خلاصه اینکه ادب اقتضا می‌کند که در محضر خداوند متعال آداب و شرایط ظاهری و باطنی دعا کردن را رعایت کنیم و اگر با مراعات عوامل مؤثر در استجاب دعا، دعایمان مستجاب نشد، گذشته از مصلحت‌ها و حکمت‌های الهی، حق این است که علت مهم و اساسی را در خودمان جویا شویم چرا

که در اکثر اوقات گناه و معصیت، ایجاد حجاب نموده و مانع استجابت دعا می‌گردد که این گناهان در قالب‌های مختلف بوده و آثار منفی و مخرب خود را همواره به دنبال دارند.

[۱]. علامه حسن زاده آملی، رساله نور علی نور در ذکر و ذاکر و مذکور، ص ۹، نشر تشیع، چ ۲، سال ۱۳۷۱ ش.

[۲]. فرقان، ۷۷.

[۳]. اصول کافی، ج ۴، کتاب الدعاء، ص ۲۵۷، نشر بنیاد رسالت.

[۴]. ابن سینا، الهیات شفاء، مقاله عاشر، فصل اول، ص ۴۳۸، نشر مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ ق.

[۵]. حسن زاده آملی، رساله ذکر، ذاکر و مذکور، ص ۱۰۱، نشر انتشارات تشیع، سال ۱۳۷۱ ش.

[۶]. اصول کافی، ج ۴، کتاب دعاء، باب التقدّم فی الدعاء، ص ۲۲۰، نشر بنیاد رسالت با ترجمه جواد مصطفوی.

[۷]. حسن زاده آملی، رساله وحدت از دیدگاه عارف و حکیم، ص ۴۲، نشر فجر، سال ۱۳۶۲ ش.

[۸]. حسن زاده آملی، رساله ذکر، ذاکر و مذکور، فصل ۶، ص ۶۲، نشر انتشارات تشیع، سال ۱۳۷۱ ش.

[۹]. نهج البلاغه، حکمت، ۳۶۱، ترجمه محمد دشتی.

[۱۰]. اصول کافی، ج ۴، کتاب دعاء باب اجتماع فی دعاء، ص ۲۴۱، نشر بنیاد رسالت، با ترجمه جواد مصطفوی.

[۱۱]. همان.

[۱۲]. حسن زاده آملی، رساله نور علی نور، ص ۱۰۷، انتشارات تشیع، سال ۱۳۷۱ ش.

[۱۳]. همان، ص ۱۱۱.

[۱۴]. همان، ص ۱۰۰، ۱۰۲.

[۱۵]. اصول کافی، ج ۲، کتاب ایمان و کفر، باب ۱۹۷ (فی تفسیر الذنوب)، ص ۴۲۱، نشر دار التعارف للمطبوعات، بیروت، سال ۱۴۱۳ ش.